

TUOMAS KUHMENEN

KTT, MMM, dosentti, tutkimusjohtaja

Turun yliopisto

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Maaseudun uusi kultakausi vaatii aktivismia

Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman 2021–2027 strategia valmistui

Järjestysnumeroltaan seitsemäs maaseutupoliittinen kokonaisohjelma vuosille 2021–2027 on saanut strategian. Perinteisesti kokonaisohjelmalla on haastettu erityisesti sektoroitunutta keskushallintoa maaseudun elinvoimatyöhön ja kurkistamaan maaseutumaisemaan oman siilon reunan yli. Kehittämistyöhön on haastettu mukaan paitsi julkinen sektori myös yritykset ja kansalaisyhteiskunnan toimijat.

Maaseutupoliittista kokonaisohjelmaa toteuttaa ja seuraa Maaseutupoliitiikan neuvosto MANE. Ohjelmatyötä on tehty nyt kolmen vuosikymmenen ajan. Strategia viitoittaa ohjelman varsinaisten toimenpiteiden valintaa ja muotoilua. Strategia määrittää kokonaisohjelman yleistavoitteet ja kulloisenkin tulkinnan maailmasta ja maaseudun paikasta sen kehityksessä.

Aiempia maaseutupoliittisia kokonaisohjelmia strategioineen ovat määrittäneet muutamat peruseriaatteet. Niitä ei ole aina lausuttu ääneen eikä kenties aina ymmärrettykään.

Ensinnäkin maaseutu on nähty moninaisena: monimuotoisena, monipaikkaisena, monitoimisena ja monitasoisena. Tällaisen olion elinvoiman kannattelun on katsottu vaativan monia toimia. Toimenpidelistat ovat olleet pitkiä. Toiseksi ohjelmat on koettu ankkureiksi, joilla rakennemuutosten runtelema maaseutu pidetään kiinni kaupunkien määrittelemässä kasvussa, kehityksessä ja elintasossa. Maaseutua on yritetty pitää mukana

kehityksen kelkassa korostamalla muun muassa erityisongelmia, paikallisuuden näkökulmaa, verkostoitumista, yhteisvastuuta tai hyvinvointia. Kolmanneksi ohjelmissa on osoitettu tahtoa ja vaadittu huomiota. Maaseudun on koettu olevan marginaalissa ja sille on vaadittu paikkaa yhteisessä junassa. Aina ei ole ollut kysymys rahasta, mutta usein siitäkkin.

Marginaalista keskiöön

Uusi maaseutustrategia lähtee siitä, että maaseutu ei ole marginaalissa vaan keskiössä. Maaseutu on kehityksen kärjessä, tuulenhalkojana. Strategian johtolankana on, että vuosisadan jatkunut polkuriippuvainen kehityskulku murtuu ja muuttuu. Fossiilitalouden regiimi vaihtuu bio- ja kiertotalouden regiimiksi.

Fossiilitalous on ollut keskittyneen yhteiskunnan edullinen, rajattoman kasvun ajatuksen mahdollistava ehtymätön sampo. On otettu mitä on tarvittu. Haitallisia ulkoisvaikutuksia ei ole huomioitu eikä ainakaan hinnoiteltu. Esimerkiksi ilmastonmuutos on väestönkasvun, kulutuksen kasvun ja fossiilitalouden yhteistuotos, kasvun lapsi.

Kun fossiilitaloudesta joudutaan luopumaan, päättyy samalla moni polkuriippuvaisen keskittymiskehityksen kannustin. Biolähteet ovat hajallaan, kaikkialla. Kierrätettävää on kaikkialla ja kierrättäminen vaatii osallistamista. Uusi maailmanmalli onkin perusolemukseltaan hajautunut.

Parhaillaan käydään erilaisia diskurssi-, määrittely- ja valtakamppailuja siitä, mistä on kysymys ja mitä pitäisi tehdä. Vaihtoehtoisia tulevaisuuksia on useita. Kysymys on pohjimmiltaan siitä, voidaanko kestävään yhteiskuntaan siirtyä fossiilitalouden rakenteiden varassa – laittamalla ”putkeen” vain bio- ja kiertotavaraa ja jatkamalla muuten entiseen malliin. Tämä vaikuttaa epätodennäköiseltä: myös rakenteiden on muututtava. Tämä on uuden maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman strategian ydinajatus.

Kaupungit ovat fossiilitalouden lippulaivatuotteita, fossiilirakenteiden temppeleitä. Ne tulevat olemaan suuren muutoksen edessä silloin, kun fossiilitaloudesta oikeasti luovutaan. Tällä hetkellä ollaan vielä sertifikaatinleimausvaiheessa, jossa jopa lentokentät pystyvät julistautumaan hiili-neutraaleiksi hankkimalla sopivalta taholta sopivasti laaditun julistuksen. Olen etsinyt Helsinki-Vantaan asfalttia, betonia, terästä, kumia ja kerosiinia huokuvalta lentoasemalta valtavaa, salaista, kätkeytä hiilinielua –

toistaiseksi tuloksetta. Fossiilitalouden toimijat kipuilevat ja kiemurtelevat.

Kun bio- ja kiertotalouteen viimein todella siirrytään, maaseutu on kehityksen keskiössä. Kaikki luonnonvarat sijaitsevat maaseudulla. Maaseudulla osataan toimia hajautuneesti. Kun autot liikkuvat biokaasulla ja talot lämpiävät bio- tai aurinkoenergialla, hajautunut yhdyskuntarakenne ei ole enää ympäristörasite vaan huoltovarmuuden, turvallisuuden, hyvinvoinnin sekä luonnonvarojen kestävä ja monipuolisen hyödyntämismahdollisuuden takaava yhteiskunnan kilpailuetu. Siksi vision kestävässä tulevaisuudessa halutaan korvata paitsi fossiilitalouden sisällöt myös osa fossiilitalouden rakenteista hajautuneen maailmanmallin mukaisiksi.

Visio: radikaali maaseutu

Uuden maaseutupoliittisen strategian vision nimi on ”radikaali maaseutu”. Maaseudun asemoituminen kestävä yhteiskunnan syntymisen keulaan edellyttää radikaalia asennetta ja toimintaa. Fossiilitalouden regiimin murtuminen ei ole tasainen ja siisti prosessi, vaan täynnä ristiriitoja ja politikointia. Maaseudun täytyy ottaa paikkansa, jos se aikoo sen saada. Maaseudun täytyy olla radikaali.

Fossiilitalous on kyennyt lainaamaan luonnolta ilman korkoa, koska suhteellista etua on tarkasteltu vain rahamääräisillä tuotantokustannuksilla. Suhteellinen etu on ollut halpuus. Jotta luonnolta lainaamisella olisi myös hinta – toimitusmaksu ja korko – tulisi ottaa käyttöön kestävyysedun ajatus.

Millainen toiminta on kunkin aikakauden osaamisen, teknologian ja paikkasidoksen puitteissa yhtä aikaa taloudellisesti kannattavaa (jotta toiminnalla on jatkuvuus), mahdollisimman vähän ympäristöä kuormittavaa ja luonnonvarojen uusiutumisen varmistavaa (jotta planeetalla on tulevaisuus) sekä sosiaalisesti oikeudenmukaista ja hyväksyttävää (jotta ihmiset ovat valmiita ponnistelemaan toiminnan ylläpitämiseksi)? Tästä määräytyy toiminnan kestävyys. Toistaiseksi olemme tottuneet vastaamaan vain yhteen tai kahteen edellä mainituista kysymyksistä – ja niihinkin usein erikseen. Matka tulevaisuuden kestävä yhteiskunnan sisältöjen, toimintatapojen, rakenteiden ja mittareiden ymmärtämiseen on vasta alussa. Visio ulottuukin pidemmälle kuin seuraava ohjelmakausi.

Maaseudun toimijoiden suurin ongelma visioon peilattuna on tällä hetkellä tulevaisuudenuskon puute. Maaseutua on vuosikymmenet määriteltä suhteessa kaupunkeihin ja kaupungeista käsin. Nyt pitäisi ajatella itse, määritellä koko tulevaisuus tarkentavine visioineen ja kestävyysedun mittareineen omista lähtökohdista. Fossiilitalouden hyötyjät ja ydintoimijat eivät sitä tee. Visio haastaa maaseudun asukkaat, yrittäjät, yhteisöt ja edunvalvojat asennemuutokseen. Kaupunkeihin ripustautumisesta täytyy luopua. Maaseudun ”meidän pelille” täytyy luoda uudenlaisia joukkueita ja opetella pelaamaan peliä uusilla säännöillä.

Maaseudulla on olemassa monia uuden maailmanmallin rakenteita ja aihioita. Nyt täytyy määrittää ja rakentaa kehys, jossa ne kykenevät elämään ja kasvamaan ja auttamaan koko yhteiskuntaa siirtymään kestäväälle kehityspolulle. Rungas sata vuotta sitten uudenlaisen toiminnan kehys rakentui osuustoiminnasta, joka oli vuosikymmenet maaseudun elinvoimaa – toimeentuloa, hyvinvointia, osaamista ja osallisuutta – ylläpitävä verenkierroelimitys. Uuden maailmanmallin pohjaksi on luotava jokin vastaavan mittaluokan rakenne, jossa se voi toteutua. Radikaaleille ajatuksille ja toimijoille on nyt tilaus. Yhteiskunta tarvitsee uuden käyttöjärjestelmän.

Jäsennyskehys 1: keskinäisriippuvuus

Visiota on tuettu kolmella jäsennyskehysellä, jotka avaavat nykytilannetta ja muutoksen periaatteita, osin haasteitakin. Nämä ovat keskinäisriippuvuus, tietointensiivinen talous ja ympäristöoikeudenmukaisuus.

Aineellisen hyvinvoinnin kasvu on perustunut osaamisen lisääntymiseen, teknologian kehittymiseen ja erikoistumiseen. Näistä on samalla syntynyt verkostomainen rakenne, jossa olemme ihmisinä ja yhteisinä vahvasti riippuvaisia toisistamme. Työnjaon hyötyjen vastapainona ovat keskinäisriippuvuuden riskit. Hyvin toimivassa maailmassa hyödyt ovat merkittäviä, huonosti toimivassa maailmassa haitat voivat olla katastrofaalisia. Ymmärrämme riippuvuutemme toisistamme ja myös luonnosta vajavaisesti, koska monimutkaisuus lisääntyy jatkuvasti.

Kestäväan yhteiskuntaan siirtyminen edellyttää hyvää ymmärrystä eri toimintoihin, paikkoihin ja resurssilähteisiin liittyvistä keskinäisriippuvuuksista. Vain tätä kautta voidaan välineellistää suhteellinen kestävyys ja hallita riskejä. Monet tulevaisuutta koskevat muutosoireet vihjaavat

siihen, että erilaiset huonosti toimivan maailman ilmentymät yleistyvät ja vahvistuvat. Keskinäisriippuvuuksien näkyväksi tekeminen tekee samalla monet kestävyteen liittyvät haasteet näkyviksi: mistä hyvinvoinnin panokset tulevat ja minne ne päätyvät.

Fossiilitalouden keskittyneen maailmanmallin keskinäisriippuvuuksien paljastaminen tekee näkyviksi niihin liittyvät kestävyysongelmat ja riskit. Tulevaisuuden hajautuneen bio- ja kiertotalouteen perustuvan maailmanmallin keskinäisriippuvuuksien hahmottaminen tekee näkyviksi sen hyödyt ja toimintamahdollisuudet.

Jäsennyskehys 2: tietointensiivinen talous

Talous on muuttunut koko ajan tietointensiivisemmäksi. Yhteiskuntapolitiikka on kanavoinut tietointensiivisen yhteiskunnan kehityspanokset kaupunkeihin: tutkimus- ja kehitystoimintaan, koulutustoimintaan ja tietointensiivisen yhteiskunnan sisältöjä tai puitteita tuottavien yritysten kehittämistoimintaan. Tietointensiivisen yhteiskunnan on ajateltu syntyvän ja elävän kaupungeissa.

Tulevaisuuden kestävä yhteiskunta haastaa tämän ajattelu- ja toimintamallin. Kestävän yhteiskunnan rakentamisessa tarvitaan runsaasti kokonaan uudenlaista tietoa. Uusi tietointensiivinen työ ei katso aikaa eikä paikkaa ja sallii paikanvalintavapauden. Bio- ja kiertotalous on olemukseltaan monimuotoisempi ja paikkasidokseltaan vahvempi kuin fossiilitalous, jossa suositaan yhden mittakaavan ja yhden määrittelytavan ratkaisuja. Myös tulevaisuuden tietointensiivinen yhteiskunta muuttuu sen myötä hajautuneemmaksi. Paremmin ympäristön kanssa sopusointuinen elämä vaatii paljon erilaisiin paikkoihin liittyvää tietoa ja osaamista sen hyödyntämiseen.

Koska kilpailuetuja on mitattu puutteellisesti fossiilitalouden aikakaudella, politiikalla on luotu samalla kilpailuetuja, jotka eivät vastaa tulevaisuuden tarpeita ja mahdollisuuksia. Kilpailuetuja täytyy tasata ja tietointensiivisen talouden kehittämismalli täytyy uudistaa.

Jäsennyskehys 3: ympäristöoikeudenmukaisuus

Kolmas näkökulma on ympäristöoikeudenmukaisuus. Ympäristöoikeudenmukaisuus liittyy yhteiskunnan toimintojen vaikutusten kohdentumiseen,

hyötyjen ja haittojen ”reiluuteen”. Reiluus liittyy toisiinsa eri toimijat, eri sukupolvet ja eri paikat. Ympäristöoikeudenmukaisuus on tavallaan myös keskinäisriippuvuuden normatiivinen mittari: se on areena, jolla määritetään kestävä yhteiskunnan toiminnan säännöt ja rajat ympäristön käytön osalta.

Kun luontoa käytetään tai jätetään käyttämättä, syntyy hyötyjä ja haittoja. Fossiilitalouden korvaaminen bio- ja kiertotaloudella luo monia uusia hyötyjen ja haittojen kohtaamispaikkoja. Ennen kaikkea se luo lisäkysyntää fossiilitalouden korvaavalle energialle ja materiaalille, luonnonvaroille. Miten jyvitetään hyödyt ja haitat reilusti ja oikeudenmukaisesti, kun vaikkapa metsien käytöllä korvataan fossiilipanoksia tai kun alueita jätetään kokonaan käyttämättä ihmisen kulutustarpeiden tyydyttämiseen?

Ilmastomuutoksen aikakaudella muutos ilmakehään hiiltä pelkästään pumppaavan fossiilitalouden ja kiertävään hiileen perustuvan bio- ja kiertotalouden välillä on niin suuri, että uusia kompromissinmäärittelyareenoita ja -työkaluja tarvitaan lisää. Erilaisten mittaamis- ja todentamiskysymysten ohella ympäristöoikeudenmukaisuuteen liittyy monia aika-, paikka- ja kulttuurisidonnaisia arvoarvostelmia ja käsityksiä, jotka tulisi kyetä liittämään tulevaisuuden kestävä yhteiskunnan lainsäädännön, normien ja toimintatapojen pohjaksi.

Lopuksi

Maaseudun tulevaisuusikkunasta näkyy enemmän mahdollisuuksia kuin aikoihin. Mahdollisuuksiin tarttuminen edellyttää ajattelun ja toimintatapojen muutoksia erityisesti maalaisilta itseltään. Vuosien 2021–2027 maaseutupoliittisen kokonaisohjelman toimenpiteiden toivotaan tarttuvan tomerasti tähän haasteeseen. Millä paketilla maaseudulle polkkaistetaan pystyyn 2020-luvulla uusi osuustoimintaliikkeen syntyä ja kehitystä mittakaavaltaan vastaava uudelleenorganisointiprosessi?

Strategian ovat laatineet Kaisu Kumpulainen, Olli Lehtonen, Ilkka Luoto, Jari Lyytimäki, Aila-Leena Matthies, Sami Moisio, Heidi Sinevaara-Niskanen, Jukka Teräs, Hilikka Vihinen ja Tuomas Kuhmonen. Se on luettavissa osoitteessa <https://www.maaseutupoliitikka.fi/uploads/MANE-raportit/Maaseutupoliitikan-strategia-vuosille-2021-2027-FINAL.pdf>.